

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Вікторія Багрій

Хмельницький національний університет

вул. Інститутська 11, 290016 Хмельницький, Україна

Анотація

У статті розкривається процес формування та удосконалення професійних умінь та навичок, який є безперервним процесом і здійснюється протягом навчання студента у вищому навчальному закладі, використання методів за допомогою яких відбувається набуття професійних умінь в процесі педагогічної практики.

Ключові слова: формування професійних умінь та навичок, зміст, форми, методи, педагогічна практика.

Постановка проблеми. Вхідження України у Європейський освітній простір, орієнтація на конкурентоздатність випускників ВНЗ на світовому інтелектуальному ринку вимагає якісного рівня професійної підготовки майбутніх фахівців.

У системі професійної підготовки майбутніх фахівців чільне місце належить формуванню умінь. Це стосується різних галузей, у тому числі і такої, як соціальна педагогіка.

В умовах гуманізації, демократизації та становлення громадянського суспільства в Україні актуальність проблеми формування професійних умінь соціальних педагогів зумовлюється соціальними змінами та реформуванням соціальних послуг, спрямованих на зміну соціокультурного середовища, поліпшення якості життя людей, визнання людини як найвищої цінності суспільства.

Сформованість професійних умінь соціального педагога впливає на якість кваліфікаційної характеристики майбутнього фахівця. Уміння і навички, набуті у студентські роки, стають важливою умовою постійного удосконалення професійної майстерності.

Аналіз останніх досліджень. Вагоме значення для розкриття проблеми підготовки і професійного становлення спеціалістів у галузі соціальної роботи і

соціальної педагогіки мають наукові праці І. Зверевої, А. Капської, Л. Міщик, С. Харченко, С. Шацького та ін.

Загальні закономірності соціальної взаємодії, детермінуюча роль соціального середовища у процесі становлення особистості, формування людини розкрито у дослідженнях філософів, соціологів, психологів і педагогів (В. Андрущенко, І. Бех, М. Головатий, І. Зязюн, І. Кон, В. Мухіна, М. Перепилиця, В. Шадриков та ін.).

Невирішені раніше частини проблеми. Проте сьогодні ще відсутні концептуальні і методичні підходи до вирішення проблеми професіоналізації соціальних працівників у контексті практичного навчання студентів. Вищі навчальні заклади змушені самотійно відпрацьовувати моделі і технології практикоорієнтованого навчання, взаємодії з різними соціальними інститутами з метою організації підготовки соціальних працівників.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – визначити та проаналізувати процес формування та удосконалення професійних умінь що є основою для професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використовуючи такий метод дослідження, як контент-аналіз програм педпрактики, ми визначили особливості та можливості цієї ланки навчального процесу у формуванні професійних умінь соціальних педагогів. Спираючись на дослідження науковців І.Д.Зверевої, А.Й.Капської, М.А.Галагузової, Є.І.Мигович, Л.І.Міщик в галузі соціальної педагогіки та вивчаючи реальний стан організації соціально-педагогічної практики, ми визначили її як процес оволодіння різними видами професійної діяльності, в якому створюються умови для набуття та подальшого удосконалення професійних умінь і формується потреба самоудосконалення у професійній діяльності.

Досвід роботи педагогічних навчальних закладів Англії, США свідчить про розробку різних технологій практичної підготовки майбутніх педагогів. Коопероване навчання є одним з найбільш широко відомих освітніх інновацій у США, і найпоширенішими методом підготовки майбутніх педагогів. В основі методів навчання (коопероване навчання, методи критичної педагогіки, педагогічної антропології, етнічної бесіди, презентації проектів тощо) лежить організація кооперованого, співробітницького навчання майбутніх педагогів за

допомогою групової роботи, що ґрунтується на взаємодопомозі студентів, кожен з яких зберігає свою власну ідентичність. Американський вчений Джонсон [3, 21] визначає цей метод як “навчальне використання малих груп”, що дає змогу студентам працювати разом з максимальним засвоєнням матеріалу і виділяє 3 компоненти його ефективних ситуацій: позитивна взаємозалежність, взаємодія в малій групі, групова обробка результатів. Серед інноваційних технологій Д.Ахметова, Л.Гур’є [1, 141] перспективними виділяють “кейс – стаді”, рефлексію як метод самопізнання і як технологію – діагностичну, розвиваючу, тренінгову (тренінг ділової комунікації, особистісного розвитку, комунікативних умінь). Технологія здійснення “кейс – стаді” наступна: студент, вивчивши текст з описанням ситуації, повинен самостійно спробувати з’ясувати суть проблеми, визначити власну позицію в оцінці ситуації і продумати відповіді на запитання та відшукати конкретні шляхи розв’язання проблеми; студенти в невеликих групах (4-6 чол.) обмінюються думками по колу проблем, які складають основу кейса, методами діалогу і консенсусу приходять до єдиного розв’язання проблеми; ними висувуються інтелектуальні лідери, котрі визначають шляхи розв’язання проблем після групового обговорення; кожна група висловлює свою точку зору щодо вирішення низки проблем, а викладач вміло “диригує” процесом аналізу ситуації, залучаючи до обговорення як можна більше студентів, стимулюючи різноманітні аспекти, творчі доповнення; при цьому викладач не дає оцінки відповідям. Таким чином, студенти вчаться аналізувати, виступати, вести дискусії, висловлювати свої думки, відстоювати свої погляди.

Ми також відзначили її істотні особливості, а саме:

- широкий спектр установ, де може працювати фахівець: всі типи освітніх установ та служб інших видів (соціального захисту населення, охорони здоров’я юстиції, культури, громадські організації), які надають допомогу людям та розв’язують питання їх освіти і виховання;
- більш складне за процедурою, ніж в інших професіях, визначення результатів діяльності фахівців соціально-педагогічної роботи;
- домінування якісних показників ефективності над кількісними та наявність суперечностей кількісних і якісних;
- робота, яку виконують працівники досить різнопрофільна і складна;
- значна частина соціальної роботи за своєю природою вимагає прийняття

термінових і невідкладних рішень;

- соціальна робота не допускає невизначеності і помилок (від фахівця залежить доля людини);

- виробнича діяльність тісно пов'язана з іншими видами роботи (медична, психологічна, інформаційна), вимагає професійних умінь координації дій різних професійних груп, різних за рівнем та статусом організацій [4, 62].

- велика кількість категорій дітей, з якою необхідно працювати майбутнім соціальним педагогам і робота з кожною із них має свою специфіку;

- діяльність соціального педагога різко відрізняється від діяльності педагога загальноосвітньої школи за метою, суб'єктами, функціями, засобами діяльності, що унеможлиблює перенесення цілей, змісту, форм, методів проведення педагогічної практики.

Звідси випливає завдання, яке необхідно розв'язувати – формувати уміння у майбутнього фахівця, прояв яких характеризувався гнучкістю, мобільністю, стійкістю, оперативністю, повнотою у виконанні дій, високим рівнем виявлення

Підґрунтям для практичної діяльності студентів є професійна теоретична підготовка. У процесі педагогічної практики студенти набувають професійних умінь та особистісних якостей фахівця гуманістичної спрямованості, і на їх основі оволодівають всіма видами професійної діяльності.

Процес формування та удосконалення професійних умінь та навичок є безперервним і здійснюється протягом навчання студента у вищому навчальному закладі та протягом усього періоду професійної діяльності соціального педагога.

З метою поліпшення організації процесу формування професійних умінь ми використовували такі методи, як спостереження за роботою студента під час педагогічної практики, обговорення результатів роботи та корекція його умінь, спільний перегляд відеозаписів, аудіозаписів із роботи студента на практиці з подальшим детальним обговоренням та рекомендаціями щодо подальшого розвитку професійних умінь. Це давало можливість учасникам експерименту перевіряти рівень розвитку власних умінь, проводити інтерв'ю та аналізувати їх; практикувати такі уміння, як налагодження взаємин із клієнтом, процедури проведення інтерв'ю, розвитку рефлексивних умінь.

Згідно розробленої технології, перший етап – це початковий рівень формування професійних умінь, мета якого сформувати уявлення студентів про професійні уміння; позитивне ставлення до соціально-педагогічної діяльності та процесу формування професійних умінь; морально-гуманістичні риси майбутнього фахівця; вияв їх у професійній діяльності на рівні, що відповідає вимогам програм для студентів першого та другого курсів.

З метою формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів ми використовували такі методи, як переконання, позитивний приклад. З цією метою ми демонстрували зразки індивідуальних бесід, ситуацій, консультацій з позитивними кінцевими результатами.

Таким чином, забезпечувався зв'язок теорії і практики на даному етапі формування професійних умінь.

Оскільки, першокурсники ще не пройшли теоретичних курсів, які пов'язані із безпосередньою роботою у соціально-педагогічній установі, у них ще немає відповідного уявлення про професійну діяльність, тому перед виходом на першу педагогічну практику ми практикували проведення тренінгових занять зі студентами з метою адаптації у професійну діяльність, формування професійної спрямованості, розвитку комунікативних, організаторських, умінь, умінь саморегуляції, формуванню особистісних якостей майбутнього соціального педагога. Тренінгові заняття допомагали студентам першокурсникам зрозуміти та усвідомити сутність професійної діяльності, важливість формування професійних умінь, виховання рис особистості, які важливі для майбутньої професійної діяльності.

З метою формування впевненості студентів у результатах соціально-педагогічної роботи, ми показували її результативність. При цьому акцентувалась увага на особистісних якостях цих професіоналів, а саме безкорисливість, толерантність, високий рівень емпатії, великодушність, альтруїзм тощо, а також те, як впливали ці сформовані властивості на рівень професійних умінь.

Соціально-виховна (волонтерська) практика у студентів першого курсу поєднує теоретичну підготовку з практичною діяльністю, формує професійні мотиви, а саме: бажання допомагати, підтримувати, захищати особистість. Це здійснювалось завдяки участі студентів у реалізації різноманітних соціальних програм «Рівний рівному», «Діди Морози – волонтери», програма корекції «Я-образу», програма розвитку комунікативних умінь і культури спілкування, розвитку життєвих умінь і навичок. Участь у волонтерській діяльності дала можливість отримати нові знання, соціально-педагогічний досвід, моральне задоволення, шанс пізнати сенс життя, корисних учинків, можливість розвинути свої організаторські уміння, творчі здібності, змінити щось на краще. Тут формувалась відкритий розум, чутливість, здатність до співробітництва, професійне ставлення, бажання працювати без оплати, терплячість, сильна мотивація.

У процесі практики студенти формували аналітичні уміння - проводили теоретичний аналіз процесів, які відбуваються у соціумі та негативно впливають на розвиток дитини, здійснювали аналіз стану дитини та її оточення, визначали її проблему, аналіз спільної діяльності щодо розв'язання проблеми, аналіз результатів власної професійної діяльності, самоаналіз, розвиток власних творчих здібностей.

У процесі волонтерської практики студенти формували комунікативні уміння - володіння інструментарієм індивідуальної, групової комунікації, уміння будувати взаємини з колегами і дітьми, взаємодіяти з учителями, батьками, спеціалістами соціальних служб та іншими установами у наданні допомоги дітям і підліткам, реалізацію управлінських рішень у власній педагогічній діяльності.

Волонтерська практика дала можливість студентам розвивати організаторські уміння, які дозволяють успішно організовувати освітню, орієнтувальну діяльність у різноманітних соціокультурних умовах. Залучення студентів до вивчення стану сім'ї, групи, соціуму, особистості дитини навчав їх умінню ставити "соціально-педагогічний" діагноз, діагностувати прояви поведінки дитини.

Формування прогностуючих умінь сприяло розв'язання проблеми дитини шляхом включення її у спеціально організовану діяльність.

У системі безперервної педагогічної практики важливе місце належить соціально-педагогічній. Її особливість у тому, що студент перебуває на початковому етапі практичної діяльності, а тому основна мета – навчитись бачити, спостерігати соціально-педагогічні явища, аналізувати їх на основі засвоєних знань із предметів соціально-психологічного, соціально-педагогічного циклів.

Соціально-педагогічна практика проводиться за програмою, зміст якої передбачає: спостереження та аналіз діяльності соціального педагога та соціальних служб на практичних заняттях із курсів фахових дисциплін (під час лекційних, практичних, семінарських занять) і безпосередньо в установі (спостерігати та аналізувати організацію виховної роботи у навчально-виховних закладах різного типу і в службах соціальної допомоги різним верствам населення; планувати виховну роботу; фрагментарно залучатись до виховної роботи з дітьми та іншими верствами населення; систематизувати зібраний матеріал).

Практичні заняття забезпечують практичне пізнання студентами закономірностей процесу соціальної адаптації, допомоги, підтримки, соціального виховання; реалізацію їхніх принципів, змісту, форм, методів, прийомів;

демонстрування зразків кращих соціальних педагогів, перегляд та обговорення кінофільмів соціально-педагогічної тематики.

На наступному етапі соціально - педагогічної практики, працюючи в установі, студенти знайомляться з колом реальних проблем професійної праці соціального педагога, відвідують та спостерігають різні види робіт соціального педагога, його методи впливу відповідно до напрямку діяльності (робота з сім'єю, з інвалідами, у сфері зайнятості, із соціально-дезадаптованими дітьми тощо). Вони мають змогу випробувати себе у ролі соціального педагога, завдяки підготовці та проведенню корекції і терапії, моделюванні і прогнозуванні, посередництві і консультуванні, допомагають соціальним педагогам в організації діяльності групи, використовують різні види самостійної роботи, творчих завдань. Основні методи, які використовували з метою формування професійних умінь були індивідуальні завдання студентам, виконання та аналіз яких сприяв розвитку цього утворення.

У наступному семестрі студенти відвідували соціальні служби з метою педагогічного спостереження за роботою працівника. Досвід роботи свідчить, що включення студентів у спостереження забезпечує потрібні результати з формування професійних умінь. Воно сприяє покращенню саморозуміння і самоаналізу студента, допомагає у відтворенні та відображенні почуттів, сприяє осмисленню студентами процесу і змісту взаємодії соціального педагога з клієнтом. У навчанні студентів соціально-педагогічним спостереженням виходили з ідеї поетапного різнорівневого засвоєння досвіду професійної діяльності. Відповідно до поділу професійних завдань за рівнем складності на оперативні, тактичні і стратегічні можна виділити три рівні засвоєння діяльності спостереження: оволодіння окремими операціями та уміннями спостереження; оволодіння спостереженнями як цілеспрямованою діяльністю педагога, як компонентом цілісної професійної діяльності дослідницького характеру. Такий підхід є реалізацією закономірності засвоєння складного соціального досвіду – поетапним засвоєнням з посиленням інтеграційних зв'язків між окремими компонентами.

На початковому етапі важливо засвоїти основні операції і прості уміння, пов'язані зі спостереженням – оволодіти оперативним спостереженням педагогічних явищ і процесів. На основному етапі проходить навчання цілісного досвіду здійснення спостереження, яке спрямоване на розв'язання тактичних завдань. Ця діяльність базується на інтеграції результатів окремих етапів спостереження і сформованих операціях. На завершальному етапі формування професійних умінь діяльність спостереження включається у соціально-

педагогічне дослідження і виконується на основі інтеграції з іншими методами пізнання. На цьому етапі важливо здійснювати спостереження відповідно до вимог, які ставляться до спостереження як методу науково-практичного дослідження, оволодіти культурою професійного спостереження і використати його для розв'язання освітніх завдань.

Поки професійні дії не автоматизуються, вони будуть привертати до себе увагу суб'єкта діяльності, і майбутній педагог не зможе цілеспрямовано переключати її на клієнта. Успішність формування умінь вести спостереження залежить від особистості, тому ми звертаємо увагу на вміння бачити особистість, її психічний, фізичний, моральний стан. Досвід показує, що протягом двох-трьох семестрів вміння формуються практично у всіх студентів експериментальних груп. З метою контролю рівня сформованості даного вміння ми використовували ігрові заняття: розповісти, чим займалась та чи інша дитина, за якою студент здійснював спостереження. Зверталась увага і на те, чи вміє студент бачити реакцію дитини, на ті чи інші педагогічні дії, читати за зовнішніми ознаками, характер цих реакцій. Дуже важливо, виробити таку професійну звичку: за зовнішніми ознаками читати внутрішній стан дитини. Тренуючи такі вміння, ми використовували завдання за відеозаписами. З цією метою на заняттях переглядали фрагменти консультацій, тренінгів, які проводили студенти старших курсів на практиці. На основі певних зразків студенти складають плани, схеми, розробки бесід, консультацій, виховних заходів, психолого-педагогічні характеристики і самостійно їх аналізують. Таким чином, такі види роботи сприяють формуванню професійних умінь.

При цьому зверталась увага на формування звички спостерігати, фіксувати реакції.

У формуванні професійних умінь студент виконував завдання, отримані від викладача, не задумуючись про важливість цього процесу. Тому ми розглядали цей процес не як лінійний рух через різні стадії, а як спіралеподібний процес. Прагнучи вдосконалити те, чи інше вміння, студент проходить одні і ті ж стадії, і чим більше разів він це робить, тим більше нового досвіду набуває, тим вищий рівень його професійних умінь.

Програмою соціально-педагогічної практики передбачено самостійну роботу студентів. Зміст її різноманітний. Це розробка фрагментів консультацій, індивідуальних бесід, моделювання корекційної та реабілітаційної роботи, соціально-педагогічного моделювання та прогнозування посередництва, написання творів-мініатюр на задану тему, опис та розв'язання соціально-педагогічних ситуацій, розробка власних програм виховної роботи тощо.

Виконання самостійної роботи вимагає від студента глибоких теоретичних знань та умінь вести спостереження, узагальнювати та систематизувати зібраний матеріал.

Викладачі використовували різні форми контролю за роботою студентів під час практики. Зокрема, письмові творчі завдання, обговорення, дискусії, конкурси на кращий фрагмент уроку, виховного заходу, результати мікродосліджень, пов'язані з апробацією нетрадиційних методик вивчення особистості її проблем, групи, колективу. Результати практики обговорюються спільно методистами та студентами по закінченні кожного етапу практики. За підсумками практики проводиться залік.

Аналіз анкетування показав, що дані відповідей на вході і виході різняться: на 14% збільшилось число студентів, у яких виникло бажання формувати професійні уміння, і на 5 % зменшилось студентів, які не мають серйозних намірів щодо формування професійних умінь.

За такою програмою працювали п'ять років, а тому можна сказати про певні здобутки, а саме:

- підвищення ефективності керівництва та контролю з боку викладачів;
- здійснення реального керівництва процесом набуття студентами професійних умінь та навичок;
- спостереження та обговорення досвіду роботи кращих соціальних педагогів;
- удосконалення змісту завдань та урізноманітнення форм і методів контролю за їх виконанням (індивідуальні звіти, аукціони педагогічних ідей, захист педагогічних проектів тощо).

Ми погоджуємося зі твердженнями Бутенко Н.Ю. та Грущенко Л.М. про те, що педагогу, що працює над удосконалюванням самоконтролю професійної діяльності, необхідно:

Вміти об'єктивно оцінити свої сильні та слабкі грані щодо можливостей суб'єктивного професійного контролю.

Бути готовим до інновацій і переосмислення своїх професійних позицій.

Учитися психологічному аналізу ситуацій.

Перетворювати проблемно-конфліктні та кризові педагогічні ситуації в досвід, що сприяє професійному й особистісному росту.

Розширювати арсенал альтернативних педагогічних рішень.

Розглядати свої рішення, прийоми, знахідки з позицій опонента.

Освоювати психотехніку самовладання і самоконтролю.

Домагатися належних позитивних відчуттів, інакше психічні ресурси сконцентруються на придушенні негативних відчуттів (відбудеться гальмування, а не розвиток).

При ухваленні педагогічного рішення орієнтуватися не тільки на педагогічний результат, але враховувати й психологічні ефекти (власне самопочуття й самовідчуття учня після здійснення прийнятого педагогічного рішення; наслідки для Вашої самооцінки і самооцінки учня, які матиме прийняте Вами рішення і т. ін.) [2, 13].

Висновки з даного дослідження. Отже, на початковому етапі формування професійних умінь студенти розвивали загальнопедагогічні уміння, а також частково спеціальні профілактичні, психокорекційні, реабілітаційні тощо.

Ураховуючи особливості соціально-педагогічної діяльності, ми з'ясували, що вона пов'язана з допомогою, підтримкою, захистом людей, які потребують цього. Це можуть здійснювати професіонали, які наділені високоморальними та гуманними рисами. Саме головне для майбутнього соціального педагога навчитись бачити і співчувати людському горю, болю, стражданню, слухати і відчувати людську душу. Саме співчуття розвиває у людей доброзичливість, безкорисливість, альтруїзм. Це досягається шляхом ситуацій (придуманих або реальних), які розглядаються у навчальному процесі. У дослідженні ми стверджуємо, що сформованість цих рис буде складати основу для прояву благородних, альтруїстичних, гуманних мотивів і це стане джерелом для успішного формування професійних умінь.

Отже, у вищих педагогічних навчальних закладах у процесі підготовки майбутніх педагогів чільне місце відводиться організації педагогічної практики, вдосконаленню її змісту, форм і методів.

1. *Ахметова Д., Гурье Л.* Преподаватель вуза и инновационные технологии // Высшее образование в России. – 2001. – № 4. – С. 138 – 144.

2. *Бутенко Н. Ю., Грущенко Л. М.* Педагогічна практика: підготовка та реалізація: Навч. посіб. / За заг. ред. Н. Ю. Бутенко. — К.: КНЕУ, 2005. — 184 с.

3. *Кошманова Т.С.* Коопероване навчання як модель підготовки американських учителів // Шлях освіти. – 1999. – № 2 – С. 20 – 25.

4. *Шендеровський К.С.* Менеджмент у соціальній роботі. – К.: Главник, 2007. – 207 с.

**THE PROCESS OF FORMATION AND IMPROVEMENT OF
PROFESSIONAL ABILITIES AS BASIS FOR PROFESSIONAL INNOVATIVE
ACTIVITY.**

Bagriy Victoriya

Khmel'nitskiy National University

Instytut's'ka Str., 11, UA-29016 Khmel'nitskiy, Ukraine

The article deals with the process of formation and improvement of professional abilities and skills, a continuous process, that is higher educational establishment. Namely the methods, due to which professional skills are acquired in the process of pedagogical practice/

Key words: forming of professional abilities and skills, matter, forms, methods, pedagogical practice.